

ліворуч від нього (попередній суфікс або останній склад твірної основи). Проте і в цьому разі система наголошування не була однозначною. Багато суфіксів одночасно могли мати кілька маркувань, що породжувало численні винятки із загальних правил. Така поведінка суфіксів, очевидно, пояснюється руйнуванням старої акцентної системи й формуванням нових акцентних характеристик морфем. У цьому зв'язку творчість Климентія Зіновієва є цінним джерелом для вивчення акцентної системи староукраїнської народнорозмовної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дыбо В. А. Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском. Москва: Наука, 1981. 272 с.
2. Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской. Москва: Наука, 1985. 432 с.
3. Зіновіїв К. Вірші. Приповіді посполиті / підг. тексту І. П. Чепіги; вст. стаття В. П. Колосової та І. П. Чепіги; іст.-літ. коментар В. П. Колосової. Київ: Наук. думка, 1971. 392 с.
4. Иллич-Свитыч В. М. Именная акцентуация в балтийском и славянском. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. 180 с.
5. Stang C. Slavonic accentuation. Oslo: Universitetsforlaget, 1957. 192 p.

Стаття надійшла 05.10.2017 року

УДК 811.161.2'373.611

Інна Демешко
(Кропивницький, Україна)
e-mail: demeshkoim@gmail.com

СПЕЦИФІКА СЛОВОТВІРНОЇ МОРФОНОЛОГІЇ НОВИХ ДЕВЕРБАТИВІВ

У статті розглянуто, як своєрідні особливості українського віддієслівного словотвору виявляються на матеріалі нових девербативів, не засвідчених словниками літературної мови. Установлено, що новотвори-девербативи субстантивної та ад'єктивної зон утворюються за типовими морфонологічними моделями і роблять можливим творення похідних будь-якої дериваційної структури, збагативши інноваційні ресурси лексичного фонду сучасної української мови.

Виявлено, що для морфонологічної характеристики девербативів-неолексем необхідним є врахування фонологічної бази на морфемному шві, що прогнозує морфонологічні явища в похідних. Прості і складні віддієслівні новотвори в українській мові творяться за певними словотвірними і морфонологічними моделями, типами.

Ключові слова: *словотвірна морфонологія, новотвори-девербативи, морфонологічні засоби, словотвірні гнізда з вершинними дієсловами.*

Демешко И. Специфика словообразовательной морфологии новых девербативов.

В статье рассмотрено, как своеобразные особенности украинского отглагольного словообразования выявлены на материале новых девербативов, не засвидетельствованных словарями литературного языка. Установлено, что новообразования-девербативы субстантивной и адъективной зон образуются по типовым морфологическим моделям и делают возможным создание производных любой деривационной структуры, обогатив инновационные ресурсы лексического фонда современного украинского языка.

Выявлено, что для морфологической характеристики девербативов-неолексем необходимо учитывать фонологическую базу на морфемном шве, что прогнозирует морфологические явления в производных. Простые и сложные отглагольные новообразования в украинском языке возникают по определенным словообразовательным и морфологическим моделям, типам.

Ключевые слова: словообразовательная морфология, новообразования-девербативы, морфологические средства, словообразовательные гнезда с вершинными глаголами.

Demeshko I. Word-forming morphonology specificity of the new deverbatives.

The article considers how peculiar features of the Ukrainian verbal word-formation are revealed on the material of the new deverbatives which are not certified by the dictionaries of the literary language. It has been established that the new deverbatives of the substantive and adjective zone are formed on the basis of the typical morphonological models and make it possible to create derivatives of any derivation structure, enriching the innovative resources of the lexical fund of the modern Ukrainian language.

It was found that for the morphological characteristics of the new deverbatives it is necessary to take into account the phonological base on the morphemic joint which predict the morphonological phenomena in the derivatives. Simple and complex new deverbatives in the Ukrainian language are created by definite word-forming and morphonological models, types herewith it is necessary to take into account the morphonological instrumentalities when creating the new deverbatives (truncation, consonant alternations, suffixal morpheme augmentation, accent modification).

Word-forming units and word-forming types of the new words in the modern Ukrainian language form a mentally marked subdivisions and play an important role in modelling the Ukrainian linguistic world picture.

Keywords: deverbative, word-forming morphonology, the new word, word-forming units with apical verbs.

Постановка проблеми. Основи морфологічних досліджень закладені в роботах М. С. Трубецького, Г. Улашина, Р. І. Аванесова, С. Б. Бернштейна, Г. Аронсона, Ю. С. Степанова, Е. А. Макаєва, Ю. Г. Панкраца, О. С. Кубрякової, О. А. Земської, Ж. Ж. Варбот, В. Б. Касевича, Т. В. Попової, С. В. Бромлей, Е. А. Макаєва, Р. Ляковського, В. Дресслера, Я. Босака, В. В. Лопатіна, Н. Є. Ільїної, В. Г. Чурганової, Т. В. Булигіної, С. М. Толстої, та ін. У коло важливих питань сучасної описової морфології дослідники висувають перегляд

деяких наукових понять, систематизацію словотвірних одиниць на нових концептуальних засадах. Це засвідчують праці С. М. Толстої (1998), І. Б. Іткіна (1998, 2007), О. Г. Антипова (2002, 2008), С. О. Крилова (2004), Н. П. Русаченко (2004), М. Ю. Федурко (2005), Г. М. Потапової (2008), Г. В. Пристай (2011), Н. І. Даниліної (2012) та ін.

Морфонологія пройшла декілька етапів становлення і розвитку. Перший етап – 30–40-і – к. 60-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. Для цього періоду характерне зародження двох основних морфонологічних концепцій: дескриптивної (аналітичної) і генеративної (синтетичної), представлених працями М. С. Трубецького, Н. Є. Ільїної, В. Б. Касевича, В. Г. Чурганової, Ю. Г. Панкраца, В. В. Лопатіна та ін. Другий період представлений працями Р. О. Якобсона й розроблений в американській лінгвістиці. Саме в цей період закладені основи морфонології як розділу мовознавства: визначено її завдання, термінологічний апарат, методологія. Наступний період розвитку основних теоретичних концепцій відбувається у 80-х рр. ХХ ст. Докладний аналіз цього періоду здійснено в монографіях С. М. Толстої, І. Б. Іткіна. Дослідники констатують виникнення «проміжного» між дескриптивним і генеративним – «динамічного» підходу, представленого працями Т. В. Булигіної, Д. С. Ворта, В. Г. Чурганової. Н. І. Даниліна наголошує, що морфонологічні праці останніх десятиліть присвячені порівнянню окремих явищ, а не структурних параметрів систем у їхній цілісності. Різниця у використанні методів та особливостях терміновживання ускладнює порівняння й узагальнення результатів, отриманих різними дослідниками [2, с. 4].

В українському мовознавстві активізовані дослідження динаміки словотвірної системи, потенційних можливостей словотворення, їх активної реалізації в мовленнєвій практиці, проблем відповідності / невідповідності мовних явищ, процесів відповідним нормам, зокрема словотвірним, системності норми, динаміці і змінності кодифікованих норм. У контексті назрілої потреби перейти від опису окремих нових слів до систематизації мовних явищ, поповнення ними словотвірних гнізд сучасної української мови; установа, як взаємодіють система, узус, ідіолект, визначення спільного й відмінного; розгляд провідних ресурсів української номінації, специфіки національної ідентичності на словотвірному рівні. На нові процеси в українському словотворенні впливають позамовні (активне запозичення до лексики неолексем та терміноодиниць, запозичених основ та афіксів; піднесення культурного рівня населення) і мовні чинники (використання автохтонних словотвірних варіантів, збереження самотності національного словотворення) [4, с. 4; 8, с. 3; 7, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словотвірним проблемам похідних протягом останніх років були присвячені праці

К. Г. Городенської, О. А. Земської, О. П. Єрмакової, В. П. Ізотова, С. В. Ільясова, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк, О. С. Кубрякової, Н. Ф. Клименко, О. О. Лукашанця, А. М. Нелюби, Н. А. Ніколіної, В. П. Олексенка, І. Онхайзера, О. В. Петрухіної, Л. І. Плотнікової, Т. В. Попової, Л. В. Рацибурської, О. А. Стишова, О. О. Тараненка, І. С. Улуханова, В. Г. Фатхутдинової, Н. О. Янко-Триницької та інших учених. Дослідження морфонологічних особливостей нових девербативів субстантивної й ад'єктивної зон у сучасній українській мові як мікросистеми, що склалася в процесі еволюції мови, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес.

Соціально-політичні зміни в суспільстві, посилення спонтанності публічного мовлення призвели до послаблення нормативних правил утворення і вживання мовних одиниць, розквіту мовної творчості, а розвиток економічних і міжкультурних зв'язків з іншими країнами – до збільшення запозичень (переважно з англійської мови) і до інтернаціоналізації лексики. Стійкість української дериваційної системи та її структурних одиниць забезпечується за рахунок гніздової і типової організації.

Мета статті – виявити специфіку словотвірної морфонології віддієслівних нових слів. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити процеси, пов'язані з утвердженням національної ідентичності у словотвірній морфонології девербативів-новотворів і відповідність формантів словотвірним нормам української мови; 2) дослідити морфонологічні особливості віддієслівних новотворів субстантивної й ад'єктивної зон сучасної української мови; 3) установити морфонологічні явища, що характерні для віддієслівних нових слів.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі неодноразово зазначалося, що аналізу нових словотвірних явищ, спричинених глобалізаційними впливами, процесів освоєння новітніх запозичень бракує критичної лінгвістичної оцінки, фахових рекомендацій щодо потреби й доцільності їх уживання [1, с. 4]. Дослідники констатують лексико-словотвірні інновації, з'ясовують структурно-семантичні особливості, але не прогнозують негативних упливів деяких запозичень, утворень неолексем за їхнім зразком. В українських ЗМІ використано запозичення і новотвори, утворені за словотвірними моделями англійської мови: *бізнес-захоплення, бізнес-видання, піар-діяство, піар-витвір, піар-прорив, піар-заходи, інтернет-трансляція, інтернет-послуга, інтернет-зв'язок, інтернет-залежність, інтернет-переказ, медіа-підтримка, медіа-працівник*. К. Г. Городенська зазначає, що багато з таких іменників уже зафіксовано в орфографічних словниках, незважаючи на те, що вони деформують системно зумовлену граматичну норму української

літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника, обмежують відіменникове творення прикметників, і зауважує, що це дає підстави констатувати їхній деструктивний вплив на українське прикметникове словотворення, призведе до перетворення словотвірної моделі, не характерної для граматичної системи української літературної мови в продуктивну, спричинить внутрішній тиск на цю систему [1, с. 4]. Такі новотвори є порушенням словотвірних норм, тому нормативним є використання замість початкових означальних іменникових компонентів *бізнес-*, *піар-*, *інтернет-*, *медіа-* вживання спільнокореневих прикметників *бізнесовий*, *піарівський*, *піарний*, *інтернетний*, *інтернетовий*, *інтернетівський*, *медійний* або синонімічні прикметники: *бізнесова* (*комерційна*, *вигодна*, *прибуткова*) *справа*, *бізнесові захоплення*, *бізнесові видання*, *піарівське дійство*, *піарівський витвір*, *піарівський прорив*, *піарівська пропозиція*, *піарівські заходи*, *інтернетний* (*міжмережевий*) *зв'язок*, *інтернетний переказ*, *інтернетна залежність*, *інтернетна послуга*, *інтернетна трансляція*, *медійний працівник* (*працівник ЗМІ*), *медійна підтримка* (*підтримка ЗМІ*), *медійне життя* (*життя ЗМІ*).

Останнім часом актуалізується морфонологічний аспект вивчення неолексем з огляду на високу продуктивність окремих словотвірних і морфонологічних типів, морфонологічних моделей нових слів у сучасній українській мові, зокрема неолексем-девербативів. Неологічний бум у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. відображений у ЗМІ, публіцистиці, літературній критиці, художніх творах, які досить швидко реагують на зміни в суспільному житті. Основним джерелом поповнення виступає розмовний словотвір і оказіональні новотвори.

Інноваційні утворення поповнюються за рахунок дериваційних засобів, що характерні для української словотвірної системи й при цьому активізуються наявні в українській мові словотвірні типи і морфонологічні моделі. В українській мові словотвірну парадигму віддієслівних інновацій субстантивної зони на позначення діяча формують питомі суфікси *-ник* (*-івник*), *-ець*, *-ач*, *-тель*, форманти іншомовного походження *-ант*, *-атор* (*-изатор*): *відкріпник*, *державобудівник*, *державолюбець*, *зарплаточекач*, *довіритель*, *приватизатор*; предметної дії (стану) – питомі форманти *-н'н'*-, а також суфікс іншомовного походження *-ізаціј-*: *пролонгування*, *легітимізація*. Композити на позначення предметнених дій (станів), абстрактних і конкретних понять становлять продуктивні словотвірні типи із суфіксами *-н'н'*, *-ен'н'*-, нульовим суфіксом: *україновиховання*, *етнодержаво-*, *світлолюдотворення*, *ленінопад*. Унаслідок дії черескрякового словотвору з'явилися і віддієслівні похідні на позначення осіб жіночого роду: *запитати* – «*запитальник*» – *запитальниця*, *крам знати* – «*крамознавець*» – *крамознавиця*.

У творенні девербативів граматичний, словотвірний, лексичний, етимологічний, ефонічний чинники виконують супровідну роль, однак при цьому вкрай важливо враховувати морфонологічний чинник. Прості і складні віддієслівні деривати в сучасній українській мові творяться за певними словотвірними і морфонологічними типами, моделями, при цьому необхідно враховувати морфонологічні особливості у творенні девербативів (усічення, вокалічні і консонантні альтернації, інтерференцію, нарощення, модифікацію наголосу). Для новотворів-девербативів субстантивної й ад'єктивної зон характерним є усічення твірної основи: *апелювати – апелювач, пильнувати – пильнувач, легітимізувати – легітимізація*. Усічення зазнають морфемні і фонемні структури, які не впливають на семантичне навантаження похідного і формують передумови для сполучуваності мотиватора з формантом. Для позиції усічення актуальним є залучення членованих мотивувальних основ. У віддієслівних інноваціях субстантивної зони на зразок *державознавець, огієнкознавець, енелознавець, мадоннознавець, некрополезнавець* формант **-вець** виник унаслідок нарощення лівої частини суфікса **-ець**.

У творенні композитів девербативів-інновацій відбувається усічення дієслівної фінали, а інші морфонологічні явища – консонантні альтернації, інтерфіксація, зміна наголосу – носять нерегулярний характер: *аудіопослання, бісероплетіння {с~т'}, відеорозповсюджувач {д~дж}, докладення (в банк) {с~д}, самонакручування {т~ч}, першозахоплення {п~пл}, законовикона-в-ець, зарплаточекач, масажонавчання, мемуаротворчість, паркетопіліфування, самоошукування, каволюб, словоборство, стіноруйнування, тарифоутворення, тепловибух, теплошумоізоляція; елітовихований, законослухняний та ін.*

В українській мові морфонологічні альтернації характеризуються систематичними закономірностями: кожний приголосний чергується не з будь-яким приголосним, а з певними приголосними або з декількома приголосними (*губний + л*). Консонантні альтернації розширюють валентні властивості словотворчих морфем, роблять можливим утворення похідних будь-якої дериваційної структури. Дослідження морфонологічних моделей девербативів-неолексем субстантивної й ад'єктивної зон дають можливість зробити висновок, що найбільш регулярна морфонологічна модель ММ «Ут», для якої характерне усічення дієслівної фінали.

На сучасному етапі розвитку лексики української мови помітна зміна словотвірних зразків оформлення похідних, пов'язана з активною тенденцією його націоналізації. Спостерігається тенденція до обмеження невласливих структурі української мови словотворчих засобів (пор. суфікси **-чик, -щик** (*апаратчик – апаратник, збутчик – збувач,*

завідующий – завідувач). Девербативи на позначення діяча на **-ник**, **-щик** (**-чик**) / **-льщик** утворюються від основ дієслів доконаного і недоконаного виду, що зумовлено морфонологічними змінами – усіченням видового показника дієслова. Девербативи на **-ач** на позначення особи за родом занять чи професією утворюються від основ дієслів недоконаного виду. В українській мові формант **-ник** / **-льник** набуває продуктивності при творенні віддієслівних іменників на позначення діяча: *перевіряльник*, *відпочивальник*. Форманти іншомовного походження **-ант**, **-атор**, **-ер**, **-ізацій-** / **-изацій-** поєднуються з усіченими дієслівними основами (усічення зазнає тематичний форматив **-ува**). Для похідних зазначеного типу продуктивною є четверта акцентна позиція (наголос переходить на формант): *номінувати* – *номінант*, *підписати* – *підписант* та ін.

Нові явища, зафіксовані в словотвірній структурі української літературній мови, неоднорідні. Для динаміки словотвірних норм характерне збереження національної ідентичності словотворення, але під глобалізаційними впливами відбулося обмеження українського прикметникового суфіксального словотворення, порушення словотвірних норм вживанням неозапозичень, не адаптованих до словотвірної і правописної норм української мови.

Опис морфології СГ сприяє дослідженню дериваційного потенціалу вершинних дієслів словотвірних парадигм (СП), морфонологічних трансформацій на всіх ступенях словотворення і в межах словотвірних зон, виявленню морфонологічних моделей віддієслівних похідних субстантивної, вербальної, ад'єктивної та адвербіальної зон, установленню національних специфічних рис парадигмотворення. Використання поняття парадигми в дериватології зумовлене основоцентричним підходом, який ґрунтується на дериватологічних дослідженнях, для яких характерним є врахування ролі і функціонального навантаження твірної основи як засобу виявлення типології словотвору (праці О. М. Тихонова, В. В. Лопатіна, Р. С. Манучаряна, О. А. Земської, В. В. Грещука, К. Бузашіової, З. О. Валюх, О. Г. Ликова, Н. М. Пославської, О. Д. Микитин, О. П. Кушлик та ін.). Типологічною ознакою дериваційних парадигм дієслів є їхнє внутрішнє структурування за частиномовними зонами девербативів. Створення типології словотвірної морфології СП девербативів з опертям на словотвірні гнізда потребує аналізу словотвірного потенціалу слів, зокрема вивчення природи відповідних зон похідних (вербальної, субстантивної, ад'єктивної, адвербіальної), що передбачає вивчення словотвірних спроможностей похідних, адже ця проблема досить актуальна при системному вивченні словотвору української мови. При творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфонологічні операції (охоплюють два і

більше видів морфологічних операцій). У процесі еволюції мови СГ поповнюються девербативами-неолексемами. Серед словотвірних категорій віддієслівних похідних продуктивними є словотвірні категорії: 1) особи: *єврорадник, кладач, продажник, відроджувальник, впроваджувач, апелювач, зілювач, пожертвувач, пильнувач, кривоохоронець, державолюбець, віджимай, паркувальник, перегінник, паркун, законороб* [5; 6]: *Так само категорично проти української квоти в медіа виступають і «продажники» трьох найбільших радіохолдингів ... (Український тиждень (інтернетверсія), 2013. – № 4) [5, с. 126];* 2) опредметненої дії: *європрискорення, євросподівання, космополітизація, всезрівнялівка, трубоподіл, словотеча: Тож випалюймо гнівом до окупанта ... наше коліно падіння перед ворогом, наше людство, розбрат, божевільне булавохапання, булавопобиття своїх соратників (В. Захарченко); Було імпортозаміщення, а тепер може народитися новий термін – туристозаміщення (Канал 24: Весті Кремля, 08.12.15.);* 3) конкретних понять: *рубанець, валютомір, легкопис: Кодовані рубанці (титри до сюжету) [6, с. 75];* 4) абстрактних понять: *затулини, почутими, спогадування: Згадуєш телебалаканину напередодні: «У Брюсселі zostалися задоволеними оглядинами». Хочеш бути задоволеним ще й почутинями (Є. Дудар);* 5) категорія ознаки: *словознавчий, братоломний (для яких характерний черезкроковий словотвір без опори на системні дієслівні основи): Безперечно, що нас буде цікавити походження мов, чий розвиток можна простежити на підставі наявних фактів про мовні явища, закарбованих у словознавчих працях – словниках (С. Караванський, 2012, с. 2) [6, с. 138].*

В українській мові словотвірну парадигму віддієслівних інновацій субстантивної зони на позначення діяча формують питомі суфікси *-ник (-івник, -льник), -ець, -ач* та форманти іншомовного походження *-атор: відкріпник, державобудівник, пікетувальник, закликальник, програвець, утримувач, зарплаточекач, приватизатор;* опредметненої дії (стану) формують питомі форманти *-н'н'-, -ен'н'-*, нульовий суфікс, суфікси іншомовного походження *-ізаціј-* / *-изаціј-*: *пролонгування, напруг, легітимізація.* О. А. Стишов зазначає, що «активне творення і функціонування іменників – назв абстрактної дії є характерною ознакою інтелектуалізації української мови, впливу на лінгвальну практику сучасної публіцистики, наукового стилю» [7, с. 133].

Словотвірну парадигму віддієслівних інновацій ад'єктивної зони формують суфікси *-м-, -н-: все полонити – всеполонімий: «<...> колись звитяжна, необорна, незора – зоряна, не посмертна, вражена відчуттям відродження у всеохопній, всеполонімій симфонії Буття» (Ю. Боярунець); не мовчати – немовчний: Утіш, озовися немовчною лірою І ... хочеш – згуби, а хочеш – спаси (О. Куликов). Арт-просунутий –*

просунутий в арті (мистецтві) [5, с. 16]: *Фактура з натури: Одеса «арт-просунута»* (назва статті) (Дзеркало тижня (інтернетверсія). – 2013. – № 32).

Композити з другим дієслівним компонентом на позначення назв осіб становлять досить продуктивний тип: *Петро Вольвач, сими́ренкознавець, доктор філософії в галузі біології, заслужений діяч науки і техніки АР Крим, академік української екологічної академії наук* (День. – 2013. – № 1) [5, с. 137]; *Напруженість у відносинах між Францією і Росією зростає спершу після успішної згоди щодо вертольотоносців Mistral ...* (Український тиждень (інтернетверсія). – 2013. – № 4) [5, с. 26]. Композити на позначення осіб, опредметнених дій (станів), абстрактних і конкретних понять становлять продуктивні дериваційні типи з формантами *-ець, -ач*, нульовим суфіксом, *-н'н'-, -ен'н'-; -ен-*: *справедливорець, леніноборець, однотворець, привидознавець, кладач, медіаспоживач, законороб, медіапереділ, стрічкоріз, словотеча, тарозбір, україновиховання, жертвоприношення, світлолюдотворення, узасадження, нарцисоуражений*: Є у нас ще рубрика. Ми назвали її умовно «*законороби*» (ЗНТ: Дорогі депутати, 01.02.13) [6].

Прості і складні віддієслівні новотвори в українській мові творяться за певними словотвірними і морфонологічними моделями, типами, при цьому необхідно враховувати морфонологічні засоби при творенні девербативів (усічення, чергування, інтерфіксацію, нарощення, модифікацію наголосу). Аналіз 640 девербативів-інновацій слугує підтвердженням того, що лінійні перетворення дієслівної основи, крім усічення, часто поєднуються з чергуванням. Для віддієслівних новотворів субстантивної й ад'єктивної зон характерним є усічення твірної основи: *вербувати – вербування, зцілювати – зцілювач, обробити – обробка, пильнувати – пильнувач* та ін. Аналіз лінійних перетворень дієслівної основи дозволяє вивчити механізм взаємоприспосовування мотиватора і дериваційного засобу, для яких властиві різні морфонологічні засоби, оскільки дієслівна основа має вокалічний і консонантний різновиди. Усічення має свої закономірності: усічення зазнають морфемні і фонемні структури, які не впливають на семантичне навантаження похідного і формують передумови для сполучуваності мотиватора з формантом. Необхідно зазначити, що для позиції усічення актуальним є залучення членованих твірних основ [3].

При творенні композитів девербативів-інновацій найчастіше використовуються такі морфонологічні явища як усічення, консонантні альтернації та зміна наголосу, але чергування носить нерегулярний характер: *відеорозповсюджувач, воронолюб, жертвоприношення, єврозахоплення, мегаперевезення, законовиконавець, масажонавчання, мемуаротворчість, паркетопіліфування, першозахоплення,*

самонакручування, словоборство, сталіноборець, теплошумоізоляція; елітовихований, маршопіднесений та ін.

Таким чином, в українській мові морфонологічні альтернації характеризуються систематичними закономірностями: кожний приголосний чергується не з будь-яким приголосним, а з певними приголосними або з декількома приголосними (*губний* + л). Консонантні альтернації розширюють валентні властивості словотворчих морфем, роблять можливим утворення похідних будь-якої дериваційної структури. Дослідження морфонологічних моделей девербативів-неолексем субстантивної й ад'єктивної зон дають можливість зробити висновок, що найбільш регулярні морфонологічні моделі (ММ «Ут + Ас», ММ «Ут + Ао»), для яких характерне усічення тематичного форматива і наголошений суфікс або дієслівна основа.

Новотвори в українській мові постали внаслідок використання наявних в українській мові словотворчих і морфонологічних засобів, у межах словотвірних типів морфонологічні трансформації мають свої особливості. Для морфонологічної характеристики девербативів-неолексем необхідним є врахування фонологічної бази на морфемному шві, що прогнозують морфонологічні явища в похідних.

Структура та наповнення СГ з вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, що сформовані певною лексико-семантичною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. На словотвірну спроможність віддієслівних утворень впливає їхня функціонально-стильова характеристика: у загальномовних дієслів по-різному наповнені словотвірні зони СП: це переважно всі чотири або три зони, у вузькоспеціальних дієслів – одна або дві словотвірні зони СП.

Висновки. У творенні девербативів у сучасній українській мові, зокрема віддієслівних новотворів субстантивної та ад'єктивної зон, використовуються такі морфонологічні засоби: вокалічні і консонантні альтернації, усічення дієслівної фінали, нарощування суфіксальної морфемі, модифікація наголосу. Новотвори-девербативи субстантивної та ад'єктивної зон утворюються за типовими морфонологічними моделями і роблять можливим творення похідних будь-якої дериваційної структури, збагативши інноваційні ресурси лексичного фонду сучасної української мови. Для віддієслівних інновацій субстантивної та ад'єктивної зон характерні позиції усічення й палаталізації. Словотвірні гнізда і словотвірні типи нових слів у сучасній українській мові становлять собою ментально марковані одиниці і відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу українського народу.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфології девербативів убачаємо у визначенні неелементарних морфологічних класів віддієслівних СГ у межах кожного морфологічного типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Городенська К. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? // *Українська мова*. 2013. № 3. С. 3–12.
2. Данилина Н. И. Морфологические системы в синхронии и диахронии. Саратов: ИЦ «Наука», 2011. 400 с.
3. Демешко І. М. Словотвірна морфологія неолексем у словотвірних гніздах з вершинним дієсловом // *World Science* № 7 (23). Vol. 4. Dubai, 2017. Р. 18–23.
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [монографія]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 434 с.
5. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: [словник] / [заг. ред. А. Нелюби]. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. 172 с.
6. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / [заг. ред. А. Нелюби]. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
7. Стишов О. А. Основні тенденції словотвору в мові українських засобів масової інформації // *Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів мас. інформації)*. [2-е вид., переробл.]. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
8. Стишов О. Утвердження національної ідентичності у словотворенні // *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 3 (131). С. 16–19.

Стаття надійшла 02.10.2017 року

УДК 811.161.2'376.46'276.6:63-112

Василь Денисюк
(Умань, Україна)
e-mail: dvv2812@ukr.net

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ УЧАСНИКІВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСНОМУ ДИСКУРСІ XVII–XVIII ст.

*Статтю присвячено аналізу хронологічно важливого для розвитку української мови періоду – XVII–XVIII ст. та аналізу підгрупи найменувань на позначення сторін у міждержавних відносинах у воєнний час. Здійснено поділ досліджуваної лексики на дві групи – слова, що називають сторону-захисницю, і слова, що називають сторону-агресора. За структурними особливостями – це однослівні найменування і словосполучення, центром яких є як успадковані з киеворуського періоду номени **войско, полкъ, противникъ, люди, сила, ворогъ / врагъ, супостатъ**, так і назви, які в*